

2021

INFORME HISTÒRIC SOBRE EL FORN DE LA REPLACETA (Xilxes)

Ferran Valls Planes

26/01/2021

INFORME HISTÒRIC SOBRE EL FORN DE LA REPLACETA (Xilxes)

Ferran Valls Planes (2021)

A petició de la Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Xilxes he elaborat el següent informe històric:

INFORME HISTÒRIC SOBRE EL FORN ANOMENAT DE LA REPLACETA.

El forn, dret privatiu dels senyors de Xilxes.

Des de la donació del lloc de Cilx amb les seues quatre alqueries (Mesmuda, Alagema, Raal i Alcúdia) per part del rei Jaume I al seu cavaller Eiximén Peris de Daroca l'any 1238 fins a la dissolució definitiva dels senyorius en 1837, el poble de Xilxes i tots els seus habitants van estar sotmesos a la jurisdicció civil i criminal de diferents famílies nobiliàries, principalment els Centelles (entre 1357 i les darreries del segle XV) i, posteriorment, el Pròixides, comtes d'Almenara.

D'entre tots els privilegis o drets privatius dels quals gaudien els senyors destaquen les regalies o monopolis. Els senyors es reservaven la propietat sobre aquells serveis d'interès comú, bàsics per a la subsistència de la població (molins, almàsseres, tendes, forns de pa...), així com el dret d'exclusivitat, és a dir, en cada poble no hi podia haver més molí o forn –per ficar un exemple- que el del senyor, de tal manera que tothom havia d'usar-los. Generalment, el noble no explotava directament aquests monopolis, sinó que, cada quatre anys, els cedia al millor postor a canvi del pagament d'una renda. Era tanta la importància que concedien a eixos monopolis que, quan es produïa la successió en el senyoriu i el nou baró o el seu legítim administrador acudia a la població per prendre possessió de la vila, aquest no deixava de visitar eixes indústries rurals per a mostrar la seua autoritat. Un clar exemple el trobem en la presa de possessió de la Baronia de Xilxes en 1725 per part de Joaquim de Pròixida, Zapata de Calatayud i Ferrer, nou comte d'Almenara, a través de son pare, el comte de Real:

"... la comitiva se encaminó al horno de pan cocer, y siendo en él, el dicho licenciado Juan Muedra, como Procurador de dicho Señor Conde de Almenara, le introdujo de la mano, le pasó por dicho horno en señal de posesión que le trasmisitía y el dicho Señor Conde de Real en dicho nombre cerró y abrió las puertas de dicho horno y mandó salir a la calle a Pedro Juan Serra y Josepha Melchor, arrendadores de dicho horno, y les hizo volver á entrar, lo que ejecutó en señal de la Posessión que tovama de dicho horno..."¹

Eixe forn, propietat dels comtes d'Almenara, era el primer i únic forn que hi havia a la vila de Xilxes fins al segon terç del segle XIX. Estava situat a l'inici de l'actual carrer de

---

¹ Arxiu del Regne de València (ARV): Escribanies de Cambra, exp. 86. Any 1722.

INFORME HISTÒRIC SOBRE EL FORN DE LA REPLACETA (Xilxes)

Ferran Valls Planes (2021)

---

la Carnisseria (anomenat en aquella època carrer del Forn). La seu ubicació exacta queda reflectida en la documentació emanada d'una altra presa de possessió, la de l'1 d'octubre de 1783:

"Posseſion de la Casa Horno de Pan Cozer (...) E insiguiendo dicho cometido en mi compaňia la de los referidos Señores Alcaldes y demás Capitulares y concurso de Gentes, se constituyeron en la Casa Horno de Pan cozer de dicha Villa sita en la Calle de este nombre, que linda por un lado con la Casa de Ayuntamiento de esta Villa, por el otro con el Camino de la Assequia, por delante con casa de los herederos de Francisco Ibañez, y por las espaldas con Casa de Luis Ferrando..."²

La invasió francesa i l'inici de la guerra (1808-1814), així com la creació de les Junes Provincials com a centres de govern i resistència convulsionaran la societat espanyola i propiciaran la promulgació de lleis i decrets encaminats a l'abolició dels senyorius. Per una part, el desembre de 1808, Napoleó proclama els Decrets de Chamartín, una sèrie de mesures il·lustrades destinades a la regeneració d'Espanya i a la millora de la seu economia i societat (entre elles l'abolició dels drets feudals i els drets privatius), les quals s'aplicarien en tot el territori controlat per les tropes napoleòniques, sota el govern de Josep I. Per altra banda, a Cadis –zona lliure del domini francés– els representants de les diferents Junes Provincials s'havien reunit en Corts per elaborar una constitució que propiciara un nou govern del poble amb el rei. Entre la nova legislació elaborada destaca el decret de 6 d'agost de 1811, el qual suprimia els senyorius jurisdiccionals i tots els seus monopolis.

Aprofitant eixa conjuntura de debilitament del poder senyorial, l'any 1812, amb la major part de l'antic Regne de València sota el domini de les tropes franceses del general Suchet, es produeix un intent d'establir un segon forn a la població de Xilxes. Pasqual Gómez i Manuel Bueso, el primer veí de Xilxes i el segon de la Vall d'Uixó, van sol·licitar a l'administrador de la Batllia de València permís per a construir un forn a un pati que tenien al carrer de sant Roc³. El comte d'Almenara, Francesc d'Assís Ferrer Crespí de Valldaura, senyor de la baronia de Xilxes, es va oposar al projecte i va presentar al·legacions (concretament els seus drets sobre la vila de Xilxes). Finalment l'administrador de la Batllia no va donar el permís i el forn no es va construir. A pesar d'estar abolits els drets sobre les regalies (molins, forns...) pels Decrets de Chamartin, la noblesa autòctona col·laboracionista amb el règim francés va conservar els seus privilegis i, entre ells, els monopolis.

---

² ARV: Protocol notarial de Joaquín J. Férriz (1783). Signatura 5698, ff. 631-654vº: "Possesiones de la Varonia de Chilches, termino y Jurisdicciones dadas al Ilustre Señor Don Francisco de Assis Ferrer Crespi de Valldaura, conde de Almenara, la Llosa y Chilches por muerte del Ilustre Señor Don Joaquin Estevan Ferrer y Pinós, conde de Almenara, su Padre"

³ ARV: Batllia, lletra E, exp. 2470.

INFORME HISTÒRIC SOBRE EL FORN DE LA REPLACETA (Xilxes)

Ferran Valls Planes (2021)

Acabada la guerra, Ferran VII va abolir la constitució de 1812, amb la qual cosa la noblesa va continuar gaudint de la majoria dels seus privilegis –exceptuant el parèntesi del Trienni Liberal- fins a l'abolició definitiva dels senyorius l'any 1837, durant la Regència de Maria Cristina de Borbó.

El forn de la replaceta.

La desaparició dels drets senyoriais i la supressió dels monopolis va permetre la construcció d'un nou forn, l'anomenat forn de la replaceta. Segons fonts orals, cap a 1840, Pasqual Gómez, el mateix que ho va intentar en 1812, va construir un forn al final del carrer de la Cova Santa⁴. No obstant això, la primera referència documental coneguda sobre l'existència d'aquest forn data de l'any 1859. Es tracta del testament realitzat conjuntament per Pasqual Gómez Pitarch i la seua dona, Josefa Mª Galindo, tots dos veïns de Xilxes, el 24 de juliol de 1859 davant d'Antonio Martín Gascó, notari d'Almenara. Allí afirmen que són propietaris de "*la casa horno que poseemos en este pueblo [Xilxes], calle de la Cueva Santa...*"⁵. També, a través d'una altra acta notarial del mateix notari, datada el 5 de febrer de 1860, consta que l'ofici de Pasqual Gómez Pitarch era el de forner⁶. Sembla que es tracta del fill del primer propietari del forn, el qual havia heretat el forn construït per son pare.

L'aparició del nou forn acaba per trastocar la toponímia dels carrers de Xilxes. Durant la segona meitat del segle XIX, el raval (carrer) del Forn on era el forn de la senyoria passa a anomenar-se carrer de la Carnisseria pel motiu d'haver-hi allí el local, ja municipal, on es trossejava i venia la carn⁷. Per altra banda, la zona del carrer de la Cova Santa es divideix en el carrer del mateix nom i la placeta i carrer del Forn⁸.

---

⁴ Fins a la segona meitat del segle XIX el poble de Xilxes estava dividit en les següents demarcacions: Barri del Forn (zona de la plaça), carrer de la Cova Santa, Raval de València, Raval de Moncofa i carrer de sant Roc. Més que carrers, eren una mena de barris; per tant el carrer de la Cova Santa abraçava l'actual carrer i la placeta. (Arxiu Històric Diocesà de Tortosa: Caixa 4, document 3 – Padró de Xilxes (1817).

⁵ ARV: Protocols notariais d'Antonio Martín Gascó (1859). Signatura 14.220, f. 99vº.

⁶ Venda de 3 fanecades de secà, situades a la partida del Pla (Xilxes). Mariana Casabó Sans, natural de Xilxes li les ven a "Pascual Gomez y Pitar [sic], de **oficio hornero**, vecino de Chilches, por el convenido y justo precio de doscientos reales vellón cincuenta céntimos..." (ARV: Protocols notarials d'Antonio Martín Gascó, 1860. Signatura 14.221, f. 62vº).

⁷ Actualment és encara propietat municipal i fins fa poc allotjava l'oficina de turisme.

⁸ Al Butlletí Oficial de la Província de Castelló del 28 d'octubre de 1870 apareix publicat la distribució dels diferents carrers de Xilxes entre els dos col·legis electorals: "Ayuntamiento constitucional de Chilches.- División de los Colegios electorales que corresponden á este distrito municipal por el Ayuntamiento para las elecciones municipales y Diputados provinciales: El primer distrito se llamará la sala Capitular y comprenderá las **calles de la Carnicería**, Mar, Cueva Santa, Albelló, plazuela de Chima, plazuela y calle del Horno, Cañarete, Moncófar, Calvario y calle de San Roque hasta la esquina de la

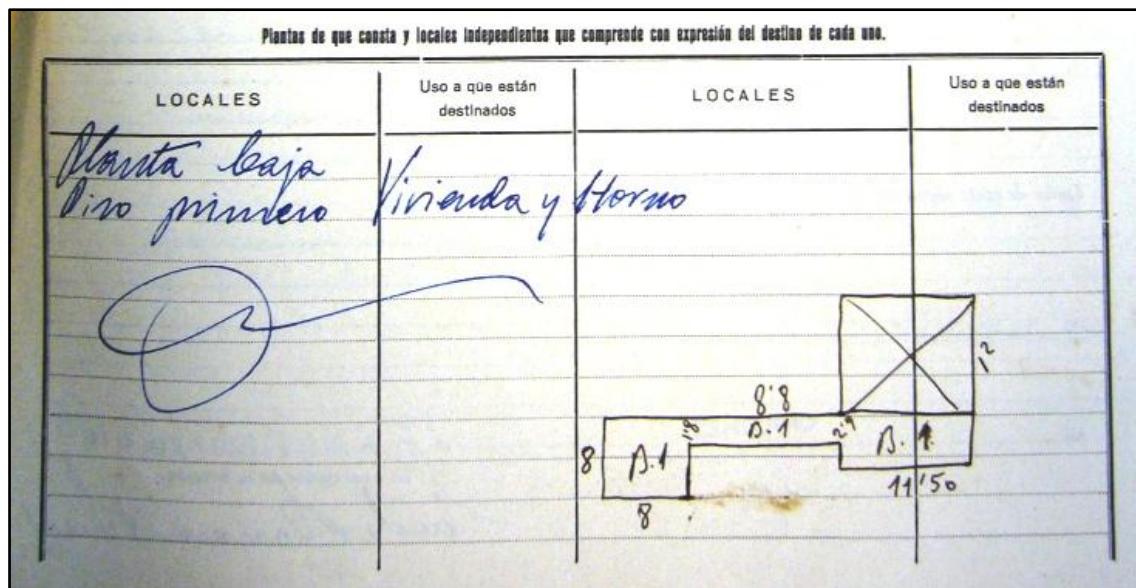
INFORME HISTÒRIC SOBRE EL FORN DE LA REPLACETA (Xilxes)

Ferran Valls Planes (2021)

Sobre l'estructura del forn i els seus propietaris i/o arrendataris tenim més informació ja avançat el segle XX.

El 12 de novembre de 1923 es produeix l'alta en la contribució industrial d'una "amasadora con tahona", propietat de Francisco Navarro Moreno i situada al número 1 de la plaça del Forn⁹. El 4 de novembre de 1929¹⁰ és Ramon Beltran Adsuara qui es dóna d'alta en concepte de venda de farina. Pel que sembla, com després veurem, el propietari Francisco Navarro li va llogar el forn a Ramon Beltran, el qual va continuar el negoci del forn i fleca fins a l'any 1937. En plena guerra el forn és portat pel matrimoni integrat per Manuel Sorribes, natural d'Eslida, i Purificación Vilar, natural d'Artana¹¹, fins a l'evacuació del poble el 13 de juny de 1938. Durant la postguerra el forn va tornar a la producció (no va patir greus desperfectes durant la guerra) i va continuar amb diferents propietaris fins l'any 1982, quan José Flor Romero, el darrer forner, tanca definitivament l'establiment.

Pel que fa a l'estructura, distribució i materials de construcció del forn, disposem de la fitxa cadastral de 1930¹². Allí apareix el croquis de la seu planta, una breu descripció de la finca i els materials emprats en la seu construcció:

Croquis de la planta del forn (1930)

Iglesia mayor. El segundo Colegio se llamará de la casa Creixach y comprenderá las calles siguientes: Calle Mayor, de Valencia, de San Roque y Estación de Ferrocarril..."

⁹ Arxiu Històric Provincial de Castelló (AHPCs): Hisenda. Altes de la contribució industrial (1923-1924).

¹⁰ Ibídem. Altes de la contribució industrial (1929).

¹¹ Arxiu Municipal de Xilxes: Padró d'impost de cèdules personals (1937). Signatura 1-1-1937.

¹² AHPCs: Hisenda. Cadastre 1930. Xilxes. Caixa 222.

INFORME HISTÒRIC SOBRE EL FORN DE LA REPLACETA (Xilxes)

Ferran Valls Planes (2021)

“Descripción de la finca: *Consta de planta baja, en la que tiene instalado un horno de pan-cocer, corral descubierto y un piso destinado a vivienda.*

Materiales y sistemas de construcción empleados: *las fachadas de mampostería; los muros interiores de mampostería; los tabiques de ladrillo; los pisos de entramados de madera; las armaduras de madera; las escaleras de bóveda tabicada; la carpintería modesta; los pavimentos de tierra apisonada y baldosa hidráulica; las cubiertas de teja árabe; los revestidos interiores de yeso; el revoco exterior cal; decoración sencilla.*

Servicios accesorios: *Ninguno.*

Datos de renta según recibos exhibidos por los inquilinos: *Vive el propietario [Francisco Navarro Moreno]*

En Chilches a 12 de Noviembre de 1930.

El Aparejador de la Sección

Emilio Benavent”

Actualment, després de 180 anys de la seu construcció, la situació del forn és bastant crítica, sobretot la teulada. Necessitaria una ràpida intervenció per evitar que l'aigua entre en l'edifici i afecte la seu estructura.

Ferran Valls Planes

(Llicenciat en Història).

Bibliografia.

RUIZ ROBLEDO, Agustín: “La abolición de los señoríos”, *Revista de Derecho Político*, nº 20, invierno 1983-1984, pp. 121-149.

VALLS PLANES, Ferran: “Actes de presa de possessió de la baronia de Xilxes per Joaquim de Pròixida, Zapata de Calatayud i Ferrer, nou compte d’Almenara (1725)”, *Programa de festes patronals del Stm. Crist de la Jonquera*, Xilxes, 2001.

VALLS PLANES, Ferran: “L'establiment d'un forn de pa a Xilxes (1812). Una pugna entre burgesia i poder senyorial”, *L’Aljub*, núm. 40, primavera 2005, pp. 16-18.

VALLS PLANES, Ferran: *Xilxes i la Constitució de 1812. Homenatge a Francesc Serra, diputat valencià a les Corts de Cadis*, Xilxes, Ajuntament de Xilxes, 2012.

INFORME HISTÒRIC SOBRE EL FORN DE LA REPLACETA (Xilxes)

Ferran Valls Planes (2021)

VALLS PLANES, Ferran: “Toponímia urbana de Xilxes. Els noms dels seus carrers des dels orígens fins a 1950”, *Orleyl*, núm. 13, 2016, pp. 91-104.

VALLS PLANES, Ferran: “La presa de possessió del marquesat de Nules de 1788”, *Orleyl*, núm. 17, 2020, pp. 39-62.

Documentació arxivística consultada.

Arxiu de la Diputació Provincial de Castelló:

- Butlletí Oficial de la Província de Castelló (1870).

Arxiu Històric Diocesà de Tortosa:

- Caixa 4, document 3 – Padró de Xilxes (1817).

Arxiu Històric Provincial de Castelló:

- Hisenda. Altes de la contribució industrial de 1923-24 i 1929.
- Hisenda. Cadastre 1930. Xilxes. Caixa 222.

Arxiu Municipal de Xilxes:

- Padró de l'impost de cèdules personals (1937). Signatura 1-1-1937.

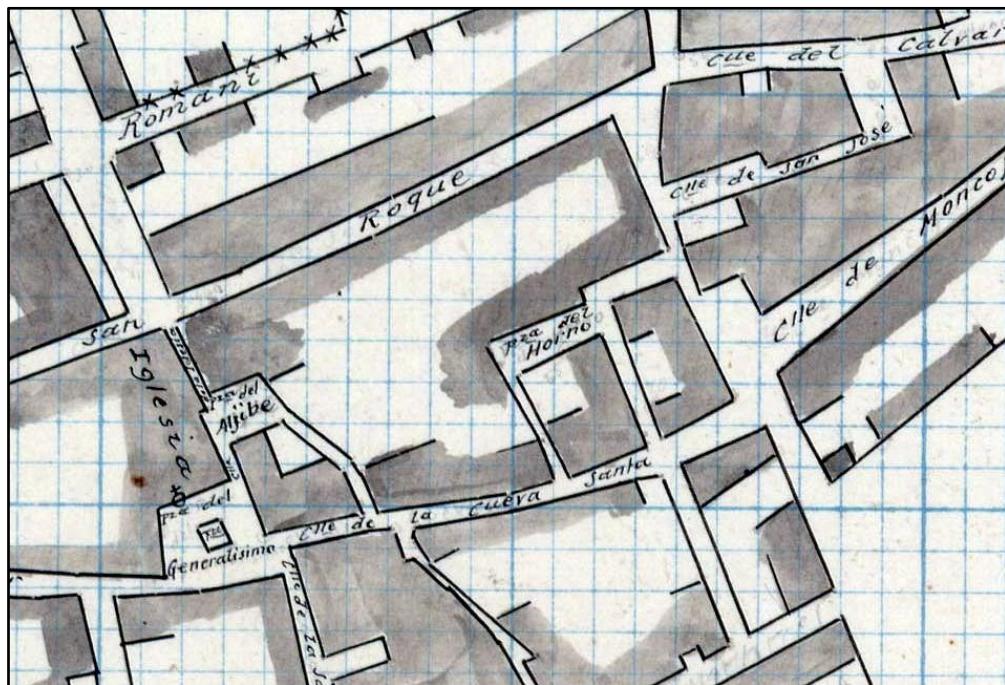
Arxiu del Regne de València:

- Escribanies de Cambra, exp. 86. Any 1722.
- Protocol notarial de Joaquín J. Férriz (1783). Signatura 5698.
- Batllia, lletra E, exp. 2470.
- Protocols notariais d'Antonio Martín Gascó (1859-1860). Signatura 14.220 i 14.221.

INFORME HISTÒRIC SOBRE EL FORN DE LA REPLACETA (Xilxes)

Ferran Valls Planes (2021)

Annex fotogràfic i documental.

Situació de la plaça del Forn (Plànol de Xilxes de 1955. IGC)

Replaceta del Forn, 1985 (Foto T. Mus)

INFORME HISTÒRIC SOBRE EL FORN DE LA REPLACETA (Xilxes)
Ferran Valls Planes (2021)

73

MINISTERIO DE HACIENDA
SERVICIO DEL CATASTRO DE LA RIQUEZA URBANA

Modelo 5

*RELACIÓN de datos que, para la valoración que ha de efectuarse por el Arquitecto correspondiente de esta
cón, ha obtenido sobre el terreno el Aparejador que suscribe, relativos a la finca situada en
PLAZA DEL HORNO 1 de este término municipal.*

Que figura en el Registro fiscal D. Francisco Navarro Moreno

Actual, según referencias obtenidas en la inspección ocular D.

Por la derecha entrando nro 2 de Francisco Míos
Por la izquierda Rafael Villalba
Por el fondo Francisco Melchor

	<i>bajo y primero</i>	Matros cuadrados
Cubierta...		121
aproximada.		5
		121
		138
Descubierta .		259
	Total.....	
	TOTAL GENERAL.....	

Longitud de las líneas de fachada 7'90 mts
Número de huecos de luz al exterior 2

Plantas de que consta y locales independientes que comprende con expresión del destino de cada uno.

LOCALES	Uso a que están destinados	LOCALES	Uso a que están destinados
<i>Morata Baja</i> <i>Piso primero</i>	<i>Vivienda y Hornos</i>		

Fitxa cadastral del forn (Xilxes, 1930).

INFORME HISTÒRIC SOBRE EL FORN DE LA REPLACETA (Xilxes)

Ferran Valls Planes (2021)

Forn de la replaceta, 1999 (Foto F. Valls)

Forn de la replaceta, 24 de gener de 2021 (Foto F. Valls)

INFORME HISTÒRIC SOBRE EL FORN DE LA REPLACETA (Xilxes)

Ferran Valls Planes (2021)

Part de darrere del forn, 2006 (Foto F. Valls)